

A KOMÁROMI ÖZVEGYASSZONY SZÓFOGADÓ FIÁTÓL A HUSZONÖT ÉVES ÖZVEGYIG

Szécsi Noémi: *Jókai és a nők*

■ Milyen lehetett Jókai Mór feleségének, unokahúgának, fogadott lányának vagy protezsáltjának lenni? Hogyan látták a női családtagok az első rendszeresen olvasó magyar nőnemzedék kedvenc szerzőjét? Hogyan rajzolták meg Jókai portréját azok a nők, akik az ő közelében éltek, és milyen érdekek vezérel-(het)ték őket az emlékéllítés aktuálisában? Egyáltalán tisztában voltak vele, hogy minden idők egyik legolvasottabb és legsikeresebb szerzőjével állnak rokonságban, és vajon számítottak-e arra, hogy két-száz év után is a Jókai-képet nagy mértékben az általuk papírra vetett legendák határozzák meg?

A fenti – néha nagyon szerte-ágazó, de a nők és a női identitás által összefűzött – kérdések megválaszolására vállalkozik Szécsi Noémi a Jókai-bicentenáriumi alkalmával napvilágot látott *Jókai és a nők* című kötete, amely innovatív módon a Jókai Mórral legszorosabb kapcsolatban levő nők perspektívájából rajzolja meg Jókai alakját és pályafutását születésétől a halála után is a hagyatékán pereskedő családtagok konfliktusainak lecsengéséig. A kötet újszerű jellege az életrajz kronológiájában sorra bemutatott női sorsokon, élettörténeteken túlmenően abban áll, hogy a szerző mindezzel párhuzamosan több Jókai-regény által szemlélteti,

hogy miként befolyásolták Jókai világméretű és poétikai elveit az élet-eseményei, és hogyan élte meg regényei révén azokat a történéseket, amelyeket más formában nem volt lehetősége megtapasztalni.

A mű szerkezetileg öt nagyobb fejezetre tagolódik, amelyek további kisebb alfejezetekre bomlanak. A szerző legfontosabb forrásainak a családi hagyatékából származó emlékiratokat – Jókai unokahúgának, Jókay Jolánnak (Jókay Károly és Csontos Klára lányának) az írásait, valamint Váli Marinak (Jókay Eszter és Váli Ferenc lányának) kéziratban maradt, ezerhétszáz oldalnyi emlékezéseit – tekinti, de felhasználja többek között Feszty Árpádné (Jókai első feleségének, Laborfalvi Rózának a törvénytelen unokája, akit Jókai örökbefogad, majd kitalad, és aki Feszty Árpáddal lép házasságra) rövidebb és eltérő formában kiadott feljegyzéseit, ugyanakkor nem tekint el az ügyvédi vagy közjegyzői letétben elhelyezett iratoktól, a különböző konfliktusokat generáló vagy éppenséggel követő újságcikkektől, illetve röpiratoktól sem.

Az első fejezet, „*Anyámnak hol-tig szófogadó fija*”, Jókait elsősorban az anyját tisztelő és szigorú útmutatásainak engedelmessé válóként látatja. Az *Ezernyolcszáz-huszonöt* című alegység Jókai Mór

születésének évére utal, azonban nem világrajóttének körülményeiről tudósít, hanem édesanya, Pulay Mária és ezzel egy időben a 19. századi olyan nők sorsát tárja az olvasók elé, akik nem rendelkeztek jelentősebb ranggal vagy vagyonnal. A szerző szerint az alacsonyabb társadalmi státusba tartozó nők mentőöve a prosperáló házasságkötés lehetett. Ennek megfelelően Jókai édesanyja sem aspirált magasabb szellemi igények kielégítésére, hiszen egyrészt nem lett volna arra lehetősége, hogy szülőhelyén intézményesített körülmények között tudásra tegyen szert, másrészt szülei nem is engedték volna tanulni. Így, Jókay Józseffel való házasságkötése után, a kötet írója szerint a korabeli szokásoknak megfelelően a reprodukcióban, gyermekeinek életben tartásában, valamint a munkában és a javakkal való gazdálkodásban mérte sikerét. Szécsi Noémi a fentiekben kifejtettekkel párhuzamosan összeveti Pulay Mária zárt világnézetét Karacs Ferencné Takács Éva írásaival, aki társadalmi pozíciójából adódóan női feladatvállalásait nem szűkítette le a feleség- és anyaszerepekre.

Az *özvegy* című alfejezetben a kötet szerzője azt a kialakult családi életformát veszi górcső alá, amelybe Jókai Mór érkezett ötödik gyermekként. Fontos tényezőként emeli ki, hogy Mór születése előtt Pulay Mária két Lajos nevű gyermekét veszítette el, ennek megfelelően pedig az édesanya valószínűleg másként viszonyult utolsó csemetéjéhez, mint két nagyobbik gyermekéhez. A szerző Jókayné szigorú nevelési elveit is láttatja, amelyek az erőteljes korlátozottság mellett, nemek szerint is differenciálódtak. Ugyanakkor azt is kifejti, hogy annak ellenére, hogy Pulay

Mária „nemegyszer a jó erkölcs vagy a gondoskodás köntösével leplezte viselkedését, szinte az összes tőle feljegyzett megnyilvánulás kifejezetten nyers és bántó.” (27.) Ennek számlájára írja azt is, hogy valószínűleg Jókai már gyermekkorában a feltételekhez kötött szeretethez szokott, ami meghatároz(hat)ta későbbi kapcsolatait, de munkamóráját is. A második alegység egyik legfontosabb aspektusaként Szécsi Noémi Jókayné özvegyi státusát emeli ki, hiszen vélekedése szerint ez az egyik olyan lehetőség volt a korban, amely felszabadította a nőket a férfiakkal alárendelt szerepből és önállóságot biztosított számukra.

A *Pénzért síró emberek* alfejezet középpontjába a szerző Jókai első feleségét, Laborfalvi Rózát (szül. Benke Judit) állítja, és a színészi pálya különösen nőkre nézve vizsgálatos megélhetési lehetőségeihez képest is felnagyítja alakját, mivel a tizenhat éves kora óta színpadra szánt lány tizenkilenc éves korára már annyi pénzt keresett, hogy el tudta tartani nemcsak magát, hanem a törvénytelen lányát is. Szécsi Noémi emellett azt is hangsúlyozza, hogy a korabeli szokásokkal ellentétben, a színésznő maga nevelte fel lányát, még ha a szülést követően nagyon korán vissza is tért a színpadra.

Az első fejezet utolsó alegységében (*Forradalmár nők*) a szerző többek között Laborfalvi Róza Jókai-val való megismerkedésének, valamint házasságkötésüknek családon belüli és a nyilvánosság általi megítélését emeli ki, rámutatva arra, hogy a pár frigyének története Jókai első monográfiája, Mikszáth Kálmán megörökítésében maradt ránk a legnagyobb részletességgel, azonban azok a megjegyzések és ítéle-

zések, amelyek a színésznőt minősítették, a szerző szavaival „a becsületsértés kategóriájába is beillenének.” (61.) Szécsi Noémi a Róza asszonnyal kapcsolatos megítélések árnyalása mellett arra is rávilágít, hogy Mikszáth valószínűleg azért bánik kegyetlenül Jókai első feleségével, mert írásának fő forrásai Váli Mari, illetve Jókainé unokája, Jókai Róza lehettek, akik nem vélekedtek kedvezően Laborfalvi Rózáról. A szerző úgy véli, hogy az említett rokonok mellett a közvélemény és főleg a férfi szerzők nemcsak azért találták felháborítóknak Jókai első házasságát, mert a felesége hét évvel volt idősebb nála, hanem azért is, mert a 19. századi patriarchális berendezkedésre nézve fenyegető veszélyt lát(hat)tak a legtöbbször tragikaszerepben feltűnő sikeres színésznőben, mivel anyagilag, szellemileg és társadalmilag is szembement a kor elvárásaival: önállóan keresett, törvénytelen lánya volt, és harmincegy éves létére férjezetlen nő volt. A fejezet továbbá azt a híres-hírhedt svábhegyi eseményt is rögzíti, amely során Jókai bejelentette házassági szándékát, és amelynek következtében megszakadt a Petőfi–Jókai-barátság. Ennek nyomán értesült Jókayné, a vallási ügyekben is meglehetősen szigorú elveket valló asszony fia „lázadásáról”, valamint efelől magyarázható, hogy miért vélekedtek kedvezőtlenül az egykori jóbarátok egymás feleségeiről.

A művésznő férje című második fejezetben Szécsi Noémi Jókai és Laborfalvi Róza házasságának szilárdsága, a kezdeti évek vihartálló jellege, illetve érdekmentessége mellett érvel, és eloszlatja azokat a tévhiteket, amelyeket a családtagok – különösen Váli Mari és Jókayné – előszeretettel tápláltak Róza assz-

zony iránt. A szerző érzékletesen mutat rá az első alfejezetben arra, hogy az 1848–49-es forradalomban és szabadságharcban nagyrészt a tollával harcoló Jókai hogyan kényszerül bujdosásra, és hogyan szabadul egy év után Tar-donáról felesége közbenjárásának köszönhetően. Ennek eredményeképpen, a szerző állítása szerint ha a család női tagjai nem is kedvelték meg a színésznőt, képesek voltak kompromisszumot kötni, őt elfogadni, csak azért, hogy Jókaival való kapcsolatukat fenntarthassák. A kötet írója ezen felül azt is bemutatja, hogy a házaspár miként ért el közös színházi sikereket, és ezek milyen módon járultak hozzá nemcsak szakmai előmenetelükhöz, hanem a házasság ürügyén harcban álló családtagok megbéküléséhez is.

Az *Apaság* című alfejezetben Szécsi Noémi annak jár utána, hogy hogyan vált Jókaiából másodszor is, immár törvényes apa. Mint ismeretes, Laborfalvi Rózának volt egy törvénytelen lánya, aki Jókaival való házasságkötésekor tizenkét éves kiskamasz volt. A szerző szerint Laborfalvi és lánya helyzete akkor normalizálódott, amikor a huszonhárom éves Jókaiából családfeje vált. Ahelyett, hogy szembement volna azok vélekedésével, akik úgy gondolták, hogy semmire sem fogja vinni az életben, a kis Róza beteljesítette elvárásaikat, és anyjához hasonlóan ugyancsak egy törvénytelen kislánynak adott életet huszonkét éves korában. A harmadik Róza azonban nemcsak törvénytelen gyermek volt, hanem nagyon korán árvává is vált, hiszen édesanyja fiatalon, huszonnégy éves korában elhunyt. Szécsi Noémi szerint ezt követően Jókai és Laborfalvi nemcsak saját gyermekeként nevelte Róza asszony uno-

káját, hanem Jókai a nevére is vette őt. A kötet írója eloszlatja Váli Mari azzal kapcsolatos spekulációit is, amelyek szerint a harmadik Róza édesapja gróf Andrassy Gyula lett volna, rámutatva arra, hogy a korban az említett arisztokrata sokak által hőn áhított apajelölt lehetett. Hivatal Anikó (annak a Lendvay Mártonnak a felesége, akitől Laborfalvi Rózának a lánya született) Jókait apasággal gyanúsító visszaemlékezéseivel kapcsolatban a szerző álláspontja a következőkben ragadható meg: „a tények nem szólnak Jókai apasága ellen.” (130.)

Az *Otthonok* című alegységben Szécsi Noémi Laborfalvi Róza színészi pályáról való visszavonulását és az ezt követő hatalmas úr betöltésére irányuló kísérleteit veszi górcső alá, valamint azt vizsgálja, hogy a Jókai házaspár a számottevő irodalmi jövedelem ellenére is miként küszködött anyagi, majd érzelmi gondokkal. A szerző továbbá nyomatékosítja, hogy Váli Marival ellentétben, aki a lehető legtöbb dologban kifogásolnivalót talált Jókainéval kapcsolatban, a második Rózával együtt cseperedő és a Jókai házaspár számára mintalányt megtestesítő Jókay Jolán nem talált semmilyen démonit nagybátyja feleségében. A fejezet ugyanakkor azt is kiemeli, hogy az *Egy magyar nábob* és a *Kárpáthy Zoltán* bejöveteleiből megvásárolt svábhegyi ingatlan volt a Jókai pár legkedvesebb otthona, ahol Laborfalvi Róza asszonyi teendőit nemcsak a varrásban, főzésben élhette meg, hanem az állatok iránt érzett szeretetét is gyakorolhatta a különböző háziállatok tartása révén.

Az *Árvák atyja* című harmadik fejezetben a szerző Jókai vajszívűségét, áldozatkészségét, a neveléséből adódó irgalmasságot ga-

korló jellemét, illetve a családi mintából származó gondoskodó attitűdjét jeleníti meg három gyámleány példáján keresztül. Szécsi Noémi a Jókai-levelezés révén igazolja, hogy a befolyásos alkotót folyamatosan felkeresték olyanok – akár vadidegen nők is! –, akiknek pártfogásra volt szükségük. A kötet írója azt is kiemeli, hogy mindez azért sokatmondó gesztus, mert alátámasztja, hogy a korban a nők kizárólag protezsáló révén érvényesülhettek művészi ambícióik elérésében. Az imént kifejtettek okán a szerző úgy véli, nem véletlen, hogy annak a Lukinics Ottíliaának a színésznői babérokra törését is támogatta Jókai, akiről valószínűleg később *Az arany ember* Noémijét mintázta. De a fejezet azt is láttatja, hogy miközben Jókai folyamatosan idegeneket gyámolított, a saját családtagjainak művészi előmenetelét is nagymértékben elősegítette, sőt ha a helyzet megkívánta, oroszánkörmökkel harcolt értük. Ezt szemlélteti a *Lány a toronyszobában* című alfejezet, amelyben a szerző azokat a lehetséges forgatókönyveket tárgyalja, amelyek révén a harmadik Róza arról értesülhetett, hogy ő valójában nem Jókai vér szerinti leszármazottja, hanem fogadott unokája. De így mutat rá arra is, hogy annak ellenére, hogy a kis Róza nem szeretett tanulni, Jókai akár még Rómába is ellátogattott vele, hogy a festészeti hajlamait fejleszthesse. Mindemellett a Jókait rajongással szerető és tisztelő Váli Mari művészi törekvéseinek támogatását is ebben az egységben („*Ebből a lányból én művésznőt nevellek*”) emeli be a szerző, amelyek azonban Szécsi Noémi szerint a lánnyal történő tragikus életesemények miatt nem tudtak kibontakozni, és ezek eredményezhették a

vénkisasszony-életbe való belefá-
vulságát is.

A *Nemzet írója* című negyedik fejezetben a szerző azokra az élet-
eseményekre világít rá, amelyek
Jókai életében és a családjával való
viszonyában gyökeres változásokat
hoztak. A *Róza elmúlása* című
alegység révén – többek között –
számot ad arról, hogy miként volt
képes Jókai megbirkózni azzal a
ténnyel, hogy az a nő, aki közel
negyven éven át gyakorolt hatást
nemcsak a magánéletére, hanem
alkotói munkásságára is, nincsen
már többé. Ezek után a szerző Jókai
életének újabb fejezét veszi górcső
alá: az 1891–1899 között virágzó
Feszty–Jókai-szalón fennállását,
valamint a Jókai számára is új szí-
neket hozó, nagyszabású művésze-
ti társaságot. A szerző vélekedése
szerint Feszty Árpádné Jókai Róza
ebben az időszakban a szalón házi-
asszonyaként érezhette azt, hogy
még ha nem is bizonyítottan az
Andrássy család leszármazottja, a
művészet jogán velük egyenragú
státuszba lépett. Ráadásul a kötet
írója azt is szemléletesen ábrázolja,
hogy a Jókaiért mindig aggódó Váli
Mari az említett társasági esteket
sem nézte jó szemmel, mivel em-
lékiratai szerint az éjjeli mulatozás
rossz hatással lehetett az idősező
alkotó egészségére. A *Szalón* című
alfejezet azonban azt a kislányt
(Feszty Masa) is előtérbe állítja, aki
törvényes gyermekként szakított a
női ágon megtapasztalt félárvaság-
gal és törvénytelen státusszal, mi
több, később ő élte meg a maga tel-
jességében azokat a művészi hajla-
mokat, amelyet elődei (pl. édesanya-
ja) vagy a Jókai család nőtagjai (pl.
Váli Mari) különböző okokból kifo-
lyólag nem tudtak kamatoztatni.

Az *Engemet! Jókai Mórt!* című
alegységben Szécsi Noémi arra kér-

dez rá Jókai és Nagy Bella kapcso-
latán keresztül, hogy milyen mó-
don válhatott a protezsálóból titkos
hódoló, majd férj; miként viszo-
nyultak ehhez Jókai családtagjai, és
minderről hogyan vélekedett a köz-
vélemény. A szerző érzékletesen
láttatja azt a meghurcoltatást, ame-
lyet a hatalmas korkülönbség, illet-
ve Nagy Bella kispolgári származá-
sa, szerény életvitele és zsidósága
miatt el kellett szenvednie a pár-
nak. Ezzel szemben arra is rámutat,
hogy a fiatal lányt valójában kom-
moly érdekek fűzték a kapcsolat
fenntartásához, hiszen a pártfogó-
jától kapott pénzzel a többgyerme-
kes családját támogatta. Az alfeje-
zet emellett azt is megvilágítja,
hogy a családtagok, rokonok, ügy-
védek és a közvélemény legkülön-
bözőbb csoportjai által elítélt hely-
zetben, konfliktuskerülő voltából
adóóan Jókai „saját regényhősévé
transzformálta magát” (271.), és ez-
által volt képes megküzdeni a rossz-
májú és olykor nagyon kegyetlen
megjegyzésekkel. A fejezet utolsó
alegységében a szerző azt a kérdést
teszi fel, hogy bele lehet-e fáradni a
Jókai-feleség szerepkörébe, és ha
igen, ennek kifejezésére milyen
megoldások lehetségesek. Szécsi
Noémi továbbá azt is szemlélteti,
hogy a szellemi és lelki meghurcol-
lások sorozata a házasság első évét
követően is folytatódott, sőt addig
fajultak a botrányok, amíg Jókainak
végérvényesen csalódnia kellett
azokban, akiket egykoron a legjob-
ban szeretett.

A kötet utolsó fejezetében,
Az örök harcban, és azon belül az
Epilógusban a szerző a keretes szer-
kezetnek megfelelően elsősorban
azt vizsgálja, hogy milyen lehetősé-
gei voltak – vagy pontosabban fog-
almazva: nem voltak – a nőknek a
századfordulón szakmai kibonta-

kozásuk terén. Ezenfelül amellet érvel, hogy Jókai halála után is nagymértékben meghatározta a hozzá egykor legközelebb álló nők életét, hiszen egyrészt a tőle örökölt irodalmi juttatásból Nagy Bella és családja több éven keresztül élhetett menekültként Angliában, másrészt a pereskedések sora sem szűnt meg, hiszen az alkotó végrendeletét a Feszty és a Jókay család egyaránt megtámadta. Így Nagy Bella nemhogy nem élhette meg fájdalmas következmények nélkül a hirtelen jött nagyobb ugrást a társadalmi ranglétrán, hanem súlyos árat kellett fizetnie érte.

Szécsi Noémi többszörösen díjazott, elismert szépirodalmi és művelődéstörténeti kötetek szerző-

je. E legújabb, női perspektívát érvényesítő kötete is hiánypótló irodalom-, nő- és társadalomtörténeti munka, amely gazdag forrás- és képanyagra támaszkodva, innovatív szempontból, könnyed, sodró tudomány-népszerűsítő megoldásokkal mutatja be azt a kétszáz éve született Jókai Mórt, aki a maga korában példátlan érdeklődéssel fordult a nők felé, és számtalan helyzetben támogatta őket. Ugyanakkor a források kritikus felhasználása révén árnyalja azt a képet, amelyet azok a nők alkottak Jókairól, akik nagymértékben befolyásolták magánéleti és irodalmi pályafutását, s valamelyest kiszolgáltattak is voltak neki.

Nagy Anita Apollónia

